

नेपाली भाषाशिक्षणमा प्रचलित भाषिक परीक्षण परिपाटी र सुधारका पक्ष

डा.ओमप्रकाश आचार्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

जुम्ला बहुमुखी क्याम्पस, जुम्ला

Omacharya3851@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत अध्ययन नेपाली भाषा शिक्षणमा प्रचलित भाषिक परीक्षण परिपाटी र यसका सुधारका पक्षसँग सम्बन्धित भएर गरिएको अध्ययन हो । नेपाली भाषाको शिक्षण सिकाइमा भाषिक परीक्षण परिपाटी कस्तो छ ? प्रचलित परिपाटीबाट परीक्षण पर्याप्त छ कि छैन ? शिक्षण परीक्षणमा देखिएको अभाव परिपूर्ती गर्न, प्रभावकारी बनाउन थप सुधारका पक्ष के के हुनसक्छन् ? भन्ने समस्यामा केन्द्रित भएर प्रचलित परीक्षण परिपाटीको अध्ययन गर्नु, शिक्षण अनुरूप परीक्षण प्रभावकारिताको खोजी गर्दै सुधारका पक्षहरू पहिल्याउनु यस अध्ययनको उद्देश्य हो । नेपाली भाषा शिक्षणको उद्देश्यअनुरूप शिक्षण नभएर नेपाली विषयका रूपमा शिक्षण सिकाइ हुने परिपाटीले भाषिक परीक्षण परिपाटी विषयगत रूपमा नै हुने गरेको छ । जुन परम्परावादी प्रक्रियाबाट बढ्दै गएको परिप्रेक्ष्यमा भाषिक सीपपरक शिक्षण परीक्षणको आवश्यकता छ । प्रथमतः भाषा शिक्षण सिकाइ तत्पश्चात परीक्षण हुने गर्दछ । नेपाली भाषाको शिक्षण सिकाइमा भाषिक परीक्षण हुँदा औपचारिक रूपमा निश्चित समयावधिभित्र प्रश्नावलीका आधारमा परीक्षण गर्ने, सीपभन्दा विषयवस्तु केन्द्रित परीक्षण, अङ्कन प्रणालीमा लेखाइ र व्याकरणलाई हरेर मूल्याङ्कन गर्नु वास्तविक परीक्षणको अभाव, प्रयोगात्मक परीक्षणको अभाव, परीक्षण प्रशिक्षणको कमी, परीक्षणमा सम्बद्ध शिक्षकको सम्लग्नता नभएर गर्ने प्रणालीले भाषा शिक्षण सिकाइमा र त्यसको परीक्षणमा अवैज्ञानिकता, अपारदर्शिता एवम् अप्रभावकारी भएर चलेको छ । यसले विषयगत ज्ञान दिएको छ तर भाषिक सीपमा निपूर्णता, दक्षता प्राप्त गर्न सकेको छैन । भाषिक परीक्षण पनि त्यसरी नै हुने गरेको छ । त्यसका लागि नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइ सीपपरक, अभ्यासात्मक, प्रयोगपरक गरिनुपर्छ सोही अनुरूप उपलब्धि हासिल भयो भएन भन्ने सम्बन्धमा परीक्षण केन्द्रित हुनुपर्छ । यसका लागि भाषाका चारै सीप समेट्ने गरी प्रयोगात्मक परीक्षणलाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्छ, सीपपरक परीक्षणका लागि प्रशिक्षण दिनुपर्दछ, अभ्यासात्मक परीक्षण प्रणालीको विकास गर्नुपर्छ, भाषिक परीक्षण सम्बन्धित भाषागत शिक्षकबाट नै गर्नुपर्छ, परीक्षणसँग शिक्षण जोडिएको हुनाले शिक्षण परीक्षण भाषिक सीपगत दक्षतामा केन्द्रित हुनुपर्दछ ।

मुख्य शब्दावली : औपचारिक, अङ्कन प्रणाली, प्रशिक्षण, प्रयोगात्मक, वैज्ञानिक, मूल्याङ्कन ।

पृष्ठभूमि

नेपाली भाषा हो । नेपाली भाषाको शिक्षण भाषिक सीपमा आधारित हुन्छ । भाषिक सीप अभिव्यक्तिका ती लेख्य र कथ्य अदानात्मक र प्रदानात्मक अर्थात् सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित हुन्छ । प्रदानात्मक सीप भन्नाले बोलाइ र लेखाइ हुन् भने आदानात्मक अन्तर्गत

पढाइ र सुनाइ पर्छन् । यही भाषा शिक्षणको मूल अभिष्ट हो । भाषिक सीपमा दक्ष हुनु बनाउनु भाषा शिक्षण सिकाइको अभिप्राय हो ।

भाषा शिक्षण सिकाइ पश्चात विद्यार्थीमा त्यस्ता भाषिक सीपहरु विकास भयो भएन कुन भाषिक सीपमा कति निपूर्णता हासिल भयो ? कुन भाषिक सीपमा दक्षता हासिल भयो कुन भाषिक सीपमा कमजोर देखिन्छ, भन्ने सम्बन्धमा गरिने परीक्षण भाषिक परीक्षण हो । परीक्षण शिक्षणको अभिन्न अङ्ग हो र एक निरन्तर प्रक्रिया पनि (पौडेल, २०७० : ३०) । नेपाली भाषालाई विषयका रूपमा अबलम्बन गर्ने परिपाटी र सोही अनुसार विषयगत मूल्याङ्कनको प्रभावले नत भाषिक सीपको अभ्यास नत भाषिक सीपपरक परीक्षण हुने परिप्रेक्ष्यमा नेपाली भाषा शिक्षणमा प्रचलित भाषिक परीक्षण परिपाटीको खोजविन र यसमा रहेका कमजोरीलाई आगामी दिनमा सुधारेर लैजान यसका सुधारका पक्ष पहिल्याउन आवश्यक भएकाले यसलेखनमा नेपाली भाषा शिक्षणमा प्रचलित भाषिक परीक्षण परिपाटी र सुधारका पक्ष शीर्षकमा आधारित भएर अध्ययन गरिएको छ ।

अध्ययनको उद्देश्य

नेपाली भाषा शिक्षणका सम्बन्धमा हुने गरेको भाषिक परीक्षण परिपाटी यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य हो । परीक्षणको प्रयोग अभ्यास र त्यसको प्रभावका सम्बन्धमा खोज गर्नु र त्यसका सुधारका उपायहरु पहिल्याउनु यस अध्ययनको उद्देश्य हो ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत अध्ययन गुणात्मक ढाँचाको छ । नेपाली भाषा शिक्षणको सैद्धान्तिकता यसको प्रयोग व्यवहार नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइको उद्देश्य र उक्त उद्देश्य परिपूर्ती भयो भएन भनेर गरिने भाषिक परीक्षणमा रहेको प्रचलित परिपाटीलाई गरिएको अभ्यास र पुस्तकालयीय पद्धतिबाट अध्ययन गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । वर्णनात्मक, विवरणात्मक यसका व्याख्यात्मक ढाँचा हुन् ।

अध्ययनको विश्लेषण

छलफल/परिणाम

नेपाली भाषाशिक्षणमा भाषिक परीक्षण परिपाटी

नेपालमा शिक्षाको विकाससँगै नेपाली भाषा शिक्षण नेपाली विषयका रूपमा विकसित भयो । भाषा शिक्षण नै पठनपाठनमा जोडिएपछि भाषिक परीक्षणले मूल्याङ्कनको साधनको रूपमा विकसित हुने अवसर प्राप्त गर्‍यो । नेपालको शिक्षाले औपचारिक रूपमा नीतिगत आधारमा वि.सं. २०२८ सालको राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना लागु भए पनि नीतिगत रूपमा आवद्ध हुने प्रणालीको विकास भयो । योसँगै भाषिक परीक्षण सम्बन्धी पनि नीति तय हुनपुग्यो । त्यही नीतिमा वैज्ञानिकताको प्रयोग अभ्यास गर्दै वर्तमानसम्म आइपुगेको छ । विश्व परिवेशमा भाषा शिक्षण, भाषिक परीक्षणका सम्बन्धमा अनेकन विधि प्रविधिमा विकास भइरहेकोमा नेपाली भाषा शिक्षणमा

भाषिक परीक्षणको परिपाटी कस्तो रहेको भन्ने सम्बन्धमा यसप्रकार बुँदागत रूपमा उल्लेख गरिएको छ :

औपचारिक परीक्षणमा जोड

भाषा शिक्षण अन्तर्गत भाषिक परीक्षण महत्वपूर्ण पक्ष हो । भाषा सिकाइ निरन्तर रूपमा चलिरहदा भाषिक परीक्षणलाई सामयिक र औपचारिकता मात्र सीमित गरियो भने त्यसले शिक्षण सिकाइ गतिविधिमा उद्देश्यमूलक उपलब्धि प्राप्त गर्न मुस्किल हुन्छ । सामयिक/औपचारिक/आवधिक परीक्षण भन्नु एउटै हो । यसको प्रकृति सङ्कलनात्मक/अभिलेखात्मक/निर्णयात्मक खालको हुन्छ । नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा परीक्षण प्रणाली विकास भएसँगै औपचारिक रूपमा भाषिक परीक्षणलाई जोड दिँदै आइएको छ । यसले निश्चित समयमा निश्चित अवधिको, निश्चित विषय क्षेत्रमा आधारित भएर भाषिक परीक्षण गर्दछ । यसको औपचारिक परीक्षण कहिलेकाहीँ मात्र हुने हुनाले विद्यार्थीलाई तत्काल पृष्ठपोषण अर्थात् प्रेरणा दिन नसकिने स्थितिको हुन्छ । त्यस्तै औपचारिक परीक्षणको नतिजा पनि समयमा ननिस्कन सम्भावना पनि हुन्छ । तर यसका तुलनामा अनौपचारिक भाषिक परीक्षण प्रणाली लागु गरिएका खण्डमा औपचारिक रूपमा जतिखेर पनि जहाँ पनि परीक्षण भइरहने र पृष्ठपोषण दिन मिल्ने प्रकृतिको भएकाले निरन्तर परीक्षणमा केन्द्रित हुने भएकोले शिक्षण सिकाइमा उद्देश्यपरक रूपले उपलब्धि हासिल गर्न सहयोग पुग्दछ । अनौपचारिक परीक्षणले निर्माणात्मक सुधारात्मक भूमिका खेल्ने गर्दछ । भाषिक परीक्षणमा अनौपचारिक परीक्षण पनि बहुपयोगि मानिन्छ । शिक्षण सिकाइको स्वरूप तयार गर्न त अनौपचारिक ढङ्गको निर्माणात्मक परीक्षण र मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्छ (पौडेल, २०७० : ३०) । तर नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा अनौपचारिक परीक्षणलाई प्रयोग गरिँदैन । सर्वत्र सामयिक परीक्षण अन्तर्गत वार्षिक परीक्षा अर्धवार्षिक परीक्षा, त्रैमासिक परीक्षामा केन्द्रित भएको देखिन्छ । लिखित परीक्षा नै परीक्षणको मुख्य आधार मानिने परिपाटी भएकोले विद्यालय तहदेखि विश्वविद्यालयसम्मको भाषिक परीक्षणको परिपाटीमा औपचारिक परीक्षणमा मात्र जोड दिने गरिएको छ ।

विषयवस्तु केन्द्रित परीक्षण

भाषा शिक्षण भाषिक सीपको शिक्षण सिकाइ हो । बुझाइमा र प्रयोगाभ्यासमा भाषा शिक्षण भनेको नेपाली विषय शिक्षण हो भन्ने धारणाले गाँजेको छ । त्यसैले विद्यालय तहदेखि विश्वविद्यालय तहसम्म नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा भाषिक परीक्षण सीपपरक नभएर विषयवस्तुपरक ज्यादा भएको छ । विश्वविद्यालय तहको नेपाली साहित्य भाषा विज्ञान लगायतका अन्य विषयहरू विशिष्टीकृत भएकाले विषय साहित्य केन्द्रित हुनु केही अंश उच्च शिक्षामा नेपाली विषयको विशिष्टतालाई जोड दिइएको मान्न सकिन्छ तर विद्यालय तहका भाषा सम्बन्धी सिकाइ नितान्त सीप केन्द्रित शिक्षण सिकाइ नै हुन् । त्यस्तै अनिवार्य नेपाली विषयका रूपमा स्नातक तहसम्मको पाठ्यक्रमले पनि भाषिक सीप शिक्षण सिकाइ लक्षित उद्देश्य तय गरेको हुन्छ । त्यसैले भाषिक सीपपरक केन्द्रित परीक्षणलाई जोड दिनुपर्नेमा साहित्य विषयवस्तु केन्द्रित शिक्षण र उच्च शिक्षणमा

परीक्षण रहने परिपाटी नै छ । भाषा पाठ्यक्रमका उद्देश्यलाई ध्यानमा राखेर भाषिक सीपपरक शिक्षणमा जोड दिनुपर्नेमा त्यसलाई भन्दा विषयवस्तुको ज्ञान विवेचनासँग मात्र परीक्षण प्रणाली केन्द्रित रहेको छ ।

अङ्क प्रणालीको निरन्तरता

औपचारिक परीक्षणमा केन्द्रित हुँदै भाषिक परीक्षण प्रणाली भाषिक विषय र प्रयोग दक्षताको परीक्षणमा नै जोडिएर अङ्क प्रदान गरी मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीको निरन्तरता दिइएको छ । भाषिक परीक्षणमा साहित्यिक शैली, लेखन र विवेचना कला, सैद्धान्तिक जानकारी, संज्ञान क्षमता जाँचन सोधिने प्रश्न र त्यसको विषयपरक ज्ञानलाई प्राथमिकता दिएर परीक्षण गर्ने, अङ्क प्रदान गर्ने, स्तर उन्नति गर्न निर्णयात्मक मूल्याङ्कन परिपाटी अवलम्बन कै निरन्तरता चल्दै आएको छ । भाषिक सीपले बोध अभिव्यक्ति केन्द्रित परीक्षणलाई जोड दिन सकिरहेको छैन । त्यसैले सीपपरकभन्दा विषयक परीक्षण र अङ्कन प्रणाली नै स्थापित छ । यस्तो परीक्षणमा विषयगत प्रश्नहरु निबन्धात्मक र सङ्क्षिप्ततात्मक प्रश्न कै आधारमा सैद्धान्तिक, साहित्यिक र वैषयिक ज्ञानको मापन गर्ने परिपाटी चलिरहेको छ ।

वस्तुगत परीक्षणको सीमित उपयोग

भाषिक परीक्षणमा वस्तुगत र विषयगत परीक्षण दुवै अनिवार्य र अति आवश्यक मानिन्छ । यद्यपि नेपाली भाषा शिक्षणमा वस्तुगत परीक्षण भन्दा विषयगत परीक्षण नै बढी प्रयोग उपयोग हुने गरेको छ । भाषिक परीक्षणमा वस्तुगत परीक्षणलाई प्राथमिकतामा राखी प्रयोगमा ल्याउने प्रणालीको विकासमा राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना २०२८ को महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ । तर यसको निरन्तरता हुन सकेन । हाल वस्तुगत परीक्षण परिपाटी अत्यन्तै कम मात्रामा मात्र पाइन्छ । विद्यालय तहमा खाली ठाउँ भर्ने र छिटफुट रुपमा जोडा मिलाउने प्रश्न बाहेक सम्पूर्ण विषयगत प्रश्नावली नै रहेको हुन्छ । उच्च शिक्षामा त्रिभुवन विश्वविद्यालयको शिक्षाशास्त्र सङ्कायमा मात्र वस्तुगत प्रश्न हरेक विषयको परीक्षणमा २० अङ्कको राखिएको छ । १०० अङ्कको परीक्षण प्रश्न पत्रमा २० अङ्कको वस्तुगत प्रश्न राखी परीक्षण गर्ने परिपाटी चल्दै आएको छ । अन्य सङ्काय र विषयमा भने यो पनि नरहेको स्थिति छ । विषयगत परीक्षणलाई मात्र प्रयोग गरी विद्यार्थीले विषयवस्तुको छनोट गरेर पढ्ने र पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका उपलब्धि हासिल गर्न नसकिने अवस्था रहन्छ । विद्यालय तहको परीक्षण प्रणालीमा पनि वस्तुगत परीक्षण पूर्णतः निष्कृत रहेको देखिन्छ (पौडेल, २०७० : ३२) । वस्तुगत परीक्षण कही कतै भएपनि यसको स्तरगत परीक्षणको अभाव समेत छ । तसर्थ वैधता र विश्वसनीयतामा प्रश्न उठेको देखिन्छ । विषयगत प्रश्नमा समेत विकल्प सहितको प्रश्नावलीले विद्यार्थीलाई छनोट अवसर बढी प्रदान गरेको छ जसले गर्दा भाषिक विकास, भाषिक ज्ञानमा सन्तुलित विकास हुन सक्दैन । यसतर्फ पनि परीक्षण योजनामा ध्यान दिनुपर्छ । परीक्षण प्रणाली प्रतिको वैधता र विश्वसनीयता कम हुने सम्भावना रहन्छ ।

भाषिक सीप विनाको निरन्तर र अनौपचारिक परीक्षणलाई वेवास्ता

भाषिक सीप सिकाइमा निरन्तर अनौपचारिक परीक्षण अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ। विद्यार्थीको भाषा सिकाइमा निरन्तर र अनौपचारिक परीक्षण अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ। विद्यार्थीले भाषा सिकाइका क्रममा अभ्यास गर्दै जाँदा भाषिक सीपमा निरन्तरता ल्याउदै जान्छ। यस क्रममा निरन्तर र अनौपचारिक परीक्षणले निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरिरहने हुनाले भाषिक सीप विकासमा यसको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। सामयिक परीक्षणलाई मात्र महत्व दिई निरन्तर/अनौपचारिक परीक्षणलाई बेवास्ता गर्ने परिपाटी नेपाली शिक्षणमा विद्यमान देखिन्छ (पौडेल, २०७० : ३३)। भाषा शिक्षणमा भाषिक सीपगत अभ्यास र पृष्ठपोषणलाई प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न भाषिक एकाइ उच्चारण, वर्णविन्यास, शब्दछनोट, शब्दगठन, वाक्यविन्यास, शैली श्रृङ्खला बोध अभिव्यक्ति क्रियाकलापले भाषिक विकासमा महत्व पुग्छ। विषयवस्तुलाई मात्र केन्द्रविन्दु बनाएर औपचारिक परीक्षणलाई मात्र अवलम्बन गरियो भने भाषिक सीप विकास कमजोर हुनजान्छ। विद्यार्थीले भाषिक कार्यकलाप गरिरहँदा शिक्षकले निरन्तर निरीक्षण, अनुगमन परामर्श सल्लाह, त्रुटि निर्देश गरिरहदा निरन्तर र औपचारिक परीक्षण भइरहँदा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सकिन्छ। तर निरन्तर र अनौपचारिक भाषिक सीपपरक परीक्षण भन्दा विषयपरक र औपचारिक लिखित परीक्षण परिपाटी कै निरन्तरता रहेको छ। यसले भाषिक सीप सन्तुलित रूपले विकसित हुनसकेको छैन।

लेखाइ र व्याकरणलाई जोड

भाषिक परीक्षणमा लेखाइ र व्याकरण लेखन केन्द्रित परीक्षणले भाषिक सीपको विकास हुन सक्दैन। औपचारिक रूपले वार्षिक परीक्षा प्रणालीका आधारमा भाषिक परीक्षण गर्ने त्यसमा पनि घण्टाको लेखाइ सीप केन्द्रित र वर्णविन्यास, व्याकरण केन्द्रित परीक्षण प्रणाली भन्नाले भाषिक सीप विकास हुनसक्दैन। लेखाइ परीक्षणबाट लेखन सीप मात्र निखारिएला तर बोलाइ सीप विकास हुन पाउँदैन, पढाइ सीपको पनि विकास हुन सक्दैन र सुनाइ सीपको पनि विकास हुँदैन। बोलाइ सीपका कार्यकलापबाट बोलाई सीपको विकास र त्यसको परीक्षण आवश्यक हुन्छ। पढाइ सीपका कार्यकलापबाट पढाइ सीप परीक्षण र सुनाइ कार्यकलापबाट सुनाइ सीपको परीक्षण गरे तत्तत् सीपको विकासमा टेवा पुग्दछ। एउटा मात्र सीप केन्द्रित शिक्षण सिकाइ र परीक्षणबाट भाषाका चारै सीपको विकास सम्भव नै हुँदैन। यसैले नेपाली शिक्षणमा भाषिक परीक्षण गर्दा लेखाइ र व्याकरण पक्षलाई मात्र जोड दिएर ध्यानमा राखेर परीक्षण गर्ने परम्परा रहेको छ। यस्तो परिपाटीले भाषाको एक सीपमा मात्र निपुर्ण हुने र अन्य सीपमा कमजोर हुने स्वभावना हुन्छ। व्याकरणात्मक दक्षता भाषिक दक्षता ठान्ने, सम्प्रेषणात्मकताभन्दा व्याकरणात्मक दक्षता शुद्धाशुद्धि केन्द्रित परिपाटीले अन्य भाषाभाषीका विद्यार्थीहरूलाई भन्फटिलो ठानी वितृष्णा जाग्न सक्छ। यस्तो परिपाटीले विद्यार्थीलाई भाषिक सीपपरक उत्कृष्टता हासिल गर्न अव्यावहारिक र उपलब्धिहीन परिपाटी प्रयोग दशा

वैज्ञानिक मूल्याङ्कनको अभाव

भाषिक मूल्याङ्कनलाई वैध विश्वसनीय वैज्ञानिक रूपले अवलम्बन गर्ने परिपाटीको अभाव रहेको छ नेपाली भाषिक परीक्षणमा। यो विद्यालयदेखि विश्वविद्यालय तहसम्मको कमजोरी हो।

यससँगै वैज्ञानिक रूपले मूल्याङ्कनको अभिलेखीकरण गर्ने परिपाटी पनि कमजोर रहेकोछ। नेपाली भाषा शिक्षणमा कक्षा कार्य, गृहकार्य, समूहकार्य, अन्तरक्रिया, सम्पादन कार्य, सहकार्यकलापलाई स्पष्ट, वैध, विश्वसनीय र वैज्ञानिक तवरले अभिलेखीकरण गराएर राखिएको पाइँदैन। यसले सञ्चित अभिलेख, विद्यार्थी प्रगति विवरण अभिलेख रहँदैन। परीक्षणमा वैज्ञानिकता नहुनु र त्यसको व्यवस्थापनमा पनि वैज्ञानिकता नहुनुले अभिलेखीकरण प्रणालीले जटिलता सिर्जना भएको छ। भाषिक परीक्षणमा वैज्ञानिक परीक्षण प्रणाली अवलम्बन गरी यसको वैधता र विश्वसनीयता कायम राख्न सम्बन्धित शिक्षण निकाय, प्रशासन, भाषा शिक्षक जिम्मेवार हुन आवश्यक छ।

वास्तविक परीक्षणको अभाव

भाषा शिक्षण भाषिक सीपपरक शिक्षण भएकाले भाषिक सीपपरक भाषिक परीक्षण हुनुपर्छ। यसको प्रयोगात्मक तवरको निरन्तर र औपचारिक परीक्षण सबैभन्दा बढी हुनुपर्छ। जति अभ्यास गर्नु त्यति निखारपन आउदै जान्छ। त्यसैले भाषाको शिक्षण सिकाइमा पनि प्रयोगात्मक अभ्यासात्मक कार्यकलाप र परीक्षणमा पनि प्रयोगात्मक अभ्यासात्मक भाषिक परीक्षण गर्ने गरेमा तुरुन्तै पृष्ठपोषण मिल्ने र सुधार गरेर अगि बढ्न सकिने हुन्छ। तर त्यसो नभएर भाषा शिक्षणलाई विषय शिक्षणका रूपमा पाठ पढाउने, पाठका अभ्यासहरू गर्न लगाउने, अभ्यास सिकाउने, समयमै पाठ्यांश पुरा गर्ने, औपचारिक रूपमा ३ घण्टाको परीक्षा लिने, विषयगत लामा छोटो प्रश्न सोधेर लिखित परीक्षाबाट परीक्षण गर्ने नतिजा निकाल्ने गरिन्छ। यो क्रम चल्दै आएको छ। यसले वास्तविक परीक्षण हुन सकेको छैन। शिक्षकलाई तालिम पनि दिइएको छ तथापि तालिममा सिकेका कुराहरू, ती शिक्षण विधिको प्रयोग गर्दैनन्। भाषिक परीक्षण के हो ? भाषा पाठ्यक्रमको उद्देश्य के हो ? भाषा सिकाइमा मौखिक प्रयोगात्मक परीक्षण आवश्यक छ कि छैन ? परीक्षण प्रणालीले शिक्षण प्रणालीलाई पृष्ठपोषण दिनु आवश्यक हुन्छ कि हुँदैन भन्ने प्रश्न उठिरहन्छ। भाषा शिक्षणमा वास्तविक शिक्षण नहुनु र भाषिक परीक्षण वास्तविक परीक्षण नभई औपचारिक परम्परागत परीक्षणबाट चलिरहने परिपाटी चल्दै आएको छ।

प्रयोगात्मक परीक्षाको अभाव

नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा प्रयोगात्मक परीक्षाको अभाव नै छ। भाषा प्रयोग व्यवहारबाट सिकिन र यसको परीक्षा पनि प्रयोग व्यवहारमा आधारित भएर लिनुपर्दछ। त्यसो नभएर कोरा सैद्धान्तिक तवरले मात्र परम्परागत रूपमा भइरहेको छ। भाषालाई प्रयोगात्मक बनाइनुपर्छ भन्ने कुरामा न पाठ्यक्रमले स्थान दिएको छ, न शिक्षकले प्रयोगात्मक रूपमा अगि बढाएको देखिन्छ। न शैक्षिक सरोकारवाला शिक्षाविद्हरूको यसमा चिन्तन चासो नै छ। यो प्रयोगात्मक रूपमा गरिने कार्यकलाप हो सुन्न सक्ने, बोल्न सक्ने, बोलीका विभिन्न हाउभाउ गतियति, शुद्धोच्चारण बोलाइ सीपका कार्याकलाप हुन्। पढाइ सीपमा सस्वरवाचन मौन पठन, पठनबोध क्षमताको विकास हुनुपर्छ भने लेखाइ सीपमा व्याख्या विवेचना, लेखनक्रम, लेखनशैलीबाट लेखाइ सीप विकास हुन्छ। त्यसैले चारवटा सीपको आ-आफ्नै महत्व रहेको छ। विषयवस्तुको ज्ञान सैद्धान्तिक पठनपाठन एवम् सैद्धान्तिक परीक्षणमा मात्र सीमित गरिएको छ। सीप दक्षताको परीक्षा प्रयोगात्मक व्यवहारको

परीक्षणबाट मात्र सम्भव छ । यसको प्रयोग अभ्यास रहेको छ । भाषाका चारवटा सीपको सन्तुलित विकासका लागि चारै सीपको प्रयोगात्मक शिक्षण र परीक्षणको कार्यकलाप र परीक्षण प्रणाली प्रयोग गरिनुपर्छ त्यसो हुन सकेको छैन । यसप्रकारको सोच पाठ्यक्रममा पनि नरहेको र यसको प्रयोगात्मक पक्षलाई शिक्षणमा सिकाइमा कक्षामा कहीं पनि ध्यान दिइएको छैन । नेपाली भाषा शिक्षणमा प्रयोगात्मक परीक्षाको व्यवस्था नभएकोले भाषा शिक्षण भाषिक परीक्षण एक पक्षीय रूपमा निरन्तर चलिरहेको परिपाटी देखिन्छ, जुन भाषिक सीप शिक्षण परीक्षणमा अव्यावहारिक मानिन्छ ।

परीक्षण प्रशिक्षण अभाव

शिक्षकहरूलाई शिक्षण परीक्षण सम्बन्धी तालिमको अभाव रहेको छ । अध्ययन गर्दा तह पार वा उत्तीर्णका उद्देश्यले अध्ययन गरिएका विषयवस्तु, ज्ञान र सीप समयानुकूल परिवर्तन हुँदै आइरहेका छन् । समय समयमा भाषा शिक्षण परीक्षणमा प्रशिक्षण गराइ राखे परीक्षणका नवीनतम विधि र प्रविधिको ज्ञान र सीप विकासमा टेवा पुग्दछ । त्यसको प्रयोग अभ्यासमा अभ्यस्त हुने अवसर प्राप्त हुन्छ । नेपाली भाषाका शिक्षकहरू शिक्षण प्रशिक्षण सम्बन्धी पर्याप्त तालिम र परीक्षणसम्बन्धी प्रशिक्षणबाट विमुख छन् (पौडेल, २०७० : ३६) । यस क्रियाकलापमा नेपाली भाषा शिक्षकहरू वन्चित भएको अवस्था छ । परीक्षण प्रशिक्षण सम्बन्धी सम्बद्ध निकायको पनि अभाव नै देखिन्छ । सबै शिक्षकलाई एकै प्रशिक्षणको पनि समस्या देखिन्छ । समूह समूहमा विभाजन गरी समय समयमा व्यावहारिक समय सान्दर्भिक परीक्षणका प्रयोग विधि प्रविधि सम्बन्धी छलफल, अन्तरक्रिया आवश्यक हुन्छ । यसको अभाव छ । परम्परागत रूपको प्रशिक्षणबाट अभ्यस्त व्यवहार र ज्ञानले निरन्तरता पाएको छ । जसले गर्दा भाषिक परीक्षणमा व्यावहारिक र आधुनिक प्रणाली मिश्रित पाएको छैन ।

परीक्षणमा सम्बद्ध शिक्षकको संलग्नता नहुनु

भाषा शिक्षणमा प्रत्यक्ष संलग्नता शिक्षकको हुन्छ । शिक्षणको निर्देशन नियन्त्रण र पथप्रदर्शन सम्बन्धित विषय शिक्षकले गर्नुपर्छ । शिक्षक सिकारुको जति नजिक हुन्छ त्यति नजिक अरु हुँदैन । शिक्षकले गरेको निरीक्षण अवलोकन अनुगमनले शिक्षण सिकाइलाई सुदृढ बनाउन मद्दत पुग्दछ । भाषा शिक्षणमा प्रत्यक्ष संलग्न शिक्षक भएकाले परीक्षणको पनि पूर्ण जिम्मेवारी शिक्षकमा नै हुनुपर्छ । त्यो पनि सम्बन्धित शिक्षकलाई दिनुपर्छ । तर यसरी दिइएको छैन । सैद्धान्तिक परीक्षण त्यो पनि फरक शिक्षकबाट परीक्षणको परिपाटी नै बहुप्रचलित छ । यसमा नीतिगत जटिलता, स्रोत साधनको अभाव, शिक्षकको कार्य बोझ, विद्यार्थीको चापका कारणहरू हुन सक्छन् । सम्पूर्ण शिक्षक तालिम प्राप्त अनुभवी पनि नहुन सक्छन् यसकारण पनि सम्बन्धित शिक्षकलाई परीक्षणको जिम्मेवारी सुम्पन नसकिएको परिप्रेक्ष्यमा पनि हुन सक्छ । यद्यपि सिकाइमा प्रत्यक्ष सहभागी शिक्षकले नै सम्बन्धित विषयको, क्षेत्रको परीक्षण नै प्रभावकारी मानिन्छ । यसमा प्रत्यक्ष निगरानी, पृष्ठपोषण र सिकाइलाई अभ्यासात्मक बनाउन सजिलो हुन्छ । यसका व्यवस्थापनका जटिलता छन् तथापि

उचित व्यवस्था गरेर परीक्षण प्रणालीमा सम्बन्धित शिक्षकलाई प्रत्यक्ष संलग्न गराइनुपर्छ । वर्तमान सन्दर्भमा नेपाली भाषा परीक्षणमा सम्बद्ध शिक्षकको संलग्नता नरहने परिपाटी नै चल्दै आएको छ ।

नेपाली शिक्षणमा भाषिक परीक्षण परिपाटी परम्परागत प्रवृत्ति र एक पक्षीय परिपाटीबाट चल्दै आएको छ । जुन समयानुकूल छैन, आधुनिक प्रवृत्तिको पनि छैन । भाषालाई विषयका रूपमा चिन्ने र त्यही अनुसार हेर्ने सोचका कारण पनि भाषिक सीप विकासमा ध्यान जान सकेको छैन । यसले गर्दा नेपाली भाषा शिक्षण, नेपाली भाषा सिकाइको वास्तविक उद्देश्य परिपूर्ती हुनसकेको छैन । लिखित परीक्षा बहुप्रचलित हुनु, सामयिक र औपचारिक परीक्षणमा मात्र केन्द्रित हुनुले विद्यार्थीमा विषयवस्तु रट्ने, घोट्ने प्रवृत्ति नै हावी रहेको छ । भाषिक परीक्षणमा प्रयोगात्मकताको पूर्णतः अभाव भएकाले प्रयोग पक्ष कमजोर रहेको छ । विद्यार्थीहरूलाई पृष्ठपोषणको अभाव भाषिक अभ्यासात्मक क्रियाकलापको परिवेश र सन्दर्भको कमीले पनि शिक्षण परीक्षण गुर्जिरहेको छ । यसमा क्रमशः सुधार परिमार्जन र व्यवस्थितीकरणको आवश्यकता रहेको छ ।

प्राप्ति/निष्कर्ष

भाषा शिक्षणमा मुख्यतः नेपाली विषय र नेपाली भाषाको विषयान्तर विषय प्रकृति, विषयक्षेत्र, विषय उद्देश्यमा नै अन्तर छ भन्ने कुराको बोधगम्यताको कमी रहेको छ । भाषा शिक्षण परिपाटी अनुरूप भाषिक परीक्षण परिपाटी बढ्दै गएको छ । भाषिक सीपपरक परीक्षण भन्दा औपचारिकतामा जोडिदिनु, विषयवस्तु केन्द्रित परीक्षणमा नै जोड दिनु, अङ्कन प्रणालीलाई नै प्रयोग गर्नु, वस्तुगत परीक्षणको सीमित उपयोग गर्नु, लेखाइ र व्याकरणलाई प्राथमिकता दिनु, वैज्ञानिक मूल्याङ्कनको प्रयोग नगर्नु, वास्तविक परीक्षण नहुनु, प्रयोगात्मक परीक्षणको अभाव एवम् परीक्षणमा सम्बद्ध शिक्षकको सम्लग्नता नरहने परिपाटीले वास्तविक भाषिक परीक्षण हुनसकेको छैन । यसका लागि भाषा व्यावहारिक प्रयोगपरक सीप हो त्यसैले सीपगत रूपमा प्रयोग अभ्यासमा केन्द्रित गर्दै शिक्षण सिकाइ गरिनु पर्दछ र सोही अनुरूप परीक्षण प्रणाली अबलम्बन गरिनु पर्दछ । भाषा शिक्षण सिकाइलाई औपचारिकतामा सीमित नगरी व्यावहारिक प्रयोग र अभ्यासमुखी बनाउनु पर्दछ । भाषाका चारै सीपको दक्षताको उद्देश्य अनुरूप परीक्षण गर्नुपर्दछ । विषयवस्तुमा कम सीपमा बढी केन्द्रित हुनुपर्दछ । भाषिक परीक्षणमा अङ्कनभन्दा सीप दक्षतालाई जोडिदिनु पर्दछ । प्रत्येक सीपको परीक्षण गर्ने र त्यसमा दक्षता हासिल भयो भएन परीक्षण गरी भाषिक सीपपरक परीक्षण गर्ने । वैज्ञानिक, प्रयोगात्मक एवम् भाषाका चारै सीपको परीक्षण योजनार कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । भाषिक परीक्षणमा विषयसम्बद्ध शिक्षकलाई नै सम्लग्न गराएर परीक्षण गरिनुपर्छ । यसले गर्दा आफ्नो विद्यार्थीहरूको भाषिक सीप विकाशको ज्ञान हुनुकासाथै पृष्ठपोषणमा मद्दत पुग्दछ त्यसैले भाषाका शिक्षकहरूलाई प्रशिक्षणसहित भाषिक परीक्षणमा सम्बद्ध शिक्षक सहभागिता, सम्लग्नताको नीतिगत प्रयोग गरिनुपर्दछ ।

भाषिक परीक्षण गर्दाप्रचलित परिपाटीभन्दा बढी व्यावहारिक, प्रयोगात्मक एवम् सीपपरक बनाइयो भने मात्र भाषाको शिक्षण सिकाइ उद्देश्यपरक शिक्षण सिकाइ र परीक्षण सीपपरक रूपमा नै हुनुपर्छ अनि मात्र भाषा शिक्षण सिकाइ र परीक्षण रुचीपूर्ण प्रभावकारी बन्दछ ।

सन्दर्भसामग्री सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज र अन्य (२०५५), नेपाली भाषाशिक्षण (प्राथमिक शिक्षक स्वाध्ययन सामग्री), भक्तपुर : शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।
- काज्क्लर डब्ल्यु एण्ड आर. एडेलमन (सन् २०००), द प्रेक्टिस अफ फरेन ल्याङ्ग्वेज टिचिङ, लन्डन : डेभिड फस्टन ।
- कोहेन, ए. (सन् १९९४), टिचिङ ल्याङ्ग्वेज एविलिटी इन द ब्लासरुम, रोई : न्युबरी हाउस पब्लिसर्स ।
- गिरी, रामाशिष (सन् २००४), द टेस्टिङ अफ रिडिङ योड भ्वाइसेज इएलटी थर्ड भोलुम, काठमाडौं : नेल्टा ।
- गुप्त, रमेशचन्द्र (सन् १९७४), शिक्षामे मापन और मूल्याङ्कन, आगरा : लक्ष्मीनारायण अग्रवाल पुस्तक प्रकाशन ।
- जोशी, राधाकृष्ण (२०५८), मूल्याङ्कन प्रविधि, भक्तपुर : शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०६६), प्राथमिक तहमा नेपाली भाषिक सीपहरुको प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन प्रविधिको अध्ययन, त्रि. वि. शिक्षशास्त्र सङ्काय, डीनको कार्यालय, कीर्तिपुरमा प्रस्तुत विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध ।
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०७०), भाषिक परीक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन प्रा. लि. ।
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०५५), नेपाली भाषाशिक्षणमा भाषिक सीपको मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, भक्तपुर : विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ।
- ब्लुम, बी (सन् १९७२), टेक्सोनोमी अफ एजुकेसन अब्जेक्टिभ्स, लण्डन : लडम्यान ।
- ल्याडो, रबर्ट (सन् १९६९), ल्याङ्ग्वेज टेस्टिङ, लण्डन : लडम्यान ।
- वीर, सी. जे. (सन् १९९३), अन्डरस्टयान्डिङ एण्ड डेभलपिङ ल्याङ्ग्वेज टेस्टस, हेमल हेम्पस्टिड : प्रसेन्टाइल हल ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र माधवप्रसाद पौडेल (२०६७), नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र माधवप्रसाद पौडेल (२०६८), नेपाली भाषाशिक्षणका सन्दर्भहरु काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।